

Από τον κανόνα χρυσού στις κυμαινόμενες ισοτιμίες. Διαπιστώσεις για τις τάσεις επέκτασης του κεφαλαίου και τις συνέπειές της

Του Δρος Πέτρου ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Συνέχεια από προηγούμενο τεύχος

Η εθνική μακροοικονομική αυτονομία εξασφαλίζεται με την ελεύθερη επιλογή κάθε μέλους στην επιδίωξη του δικού της επιπέδου τιμών και απασχόλησης.

Το «κυρίως BW» όμως ως κανόνας σταθερής αναλογίας προς το δολάριο ισχύει την περίοδο 1950-1970 και διαφοροποιείται από το πνεύμα της συνθήκης του 1945 στο ότι εισάγει εμφανώς μια εσωτερική ασυμμετρία στο σύστημα: σύνολο διαφορετικών κανόνων και λειτουργίας για τις ΗΠΑ από το σύνολο των άλλων χωρών. Οι κύριες διαφοροποιήσεις είναι η χρήση του δολαρίου ως νομίσματος διαμεσολάβησης, η διατήρηση επίσημων συναλλαγματικών αποθεμάτων σε ομόλογα του αμερικανικού δημοσίου από τη μια πλευρά, και η παθητικότητα των ΗΠΑ στις εξωτερικές ισοτιμίες από την άλλη: πρακτική ελεύθερου εμπορίου χωρίς ανισορροπία ισοζυγίου πληρωμών ούτε ενός στόχου συναλλαγματικής ισοτιμίας και χωρίς την αποθεματοποίηση ξένων νομισμάτων. Επιπροσθέτως, κρατούν τις αμερικανικές αγορές κεφαλαίων ανοικτές στις ξένες κυβερνήσεις και τους ιδιώτες ως δανειστές η οφειλέτες. Διατηρούν τη θέση ενός διεθνούς πιστωτή σε δολάρια και περιορίζουν τα δημοσιονομικά τους ελλείμματα, ενώ σταθεροποιούν το σε δολάρια παγκόσμιο επίπεδο τιμών των εμπορικών αγαθών δια μιας ανεξάρτητα ασκούμενης αμερικανικής νομισματικής πολιτικής.

Η αμερικανική παθητικότητα προσέφερε ρευστότητα στο σύστημα (δράση πιστωτή) και η εγχώρια νομισματική της πολιτική ήταν η άγκυρα στον παγκόσμιο πληθωρισμό τιμών. Όσο οι ΗΠΑ παρέμεναν η ισχυρότερη εξαγωγική οικονομία, υπήρχε μια σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία και μια περίοδος αδιαπέραστη από τον πληθωρισμό καθώς η αύξηση της ζήτησης δολαρίων αντιστοιχεί σε αυτή των εξαγωγών. Τα πράγματα άλλαξαν όταν η παθητικότητα εγκαταλείπεται και οι ΗΠΑ αναλαμβάνουν εγχώρια αυτονομία.

Ακολούθησαν δύομισυ δεκαετίες συνεχούς και σχεδόν αδιάπτωτης εντυπωσιακής ανάπτυξης. Από το 1948 μέχρι το 1968, ο συνολικός δείκτης αύξησης του ΑΕΠ ήταν δύο φορές μεγαλύτερος από αυτόν της περιόδου 1922-1937. Η ανάπτυξη αυτή ήταν και μέγεθυνση του κράτους πρόνοιας με αρχική αύξηση δαπάνης 1% κατ' έτος και αργότερα

3%.⁴ Ο έλεγχος των κινήσεων των κεφαλαίων είχε ως αποτελέσματά του μια ασφαλή παγκόσμια οικονομία και την επιβεβαίωση των σοσιαλδημοκρατικών προσδοκιών. Είναι μια περίοδος ταχύτατης οικονομικής επέκτασης και άνευ προηγούμενου συσσωρεύσης του κεφαλαίου.

Τα πρώτα σημάδια διάβρωσης του BW εμφανίζονται από τα μέσα της δεκ. '60: οι οφειλές σε δολάρια των ΗΠΑ αυξάνονταν ταχύτερα από τα αποθέματά της σε χρυσό. Την έλλειψη επαρκών αποθεμάτων χρυσού συνοδεύει ο υπέρογκος δανεισμός και η έκδοση χρήματος για τη χρηματοδότηση του πολέμου του Βιετνάμ και της συντήρησης της ιδέας της «μεγάλης κοινωνίας» («Great Society»), ενώ η ανταγωνιστικότητα χειροτερεύει σε σύγκριση με τη Γερμανία και την Ιαπωνία.⁵ Οι ΗΠΑ στα τέλη της δεκ. του '60 έχουν να αντιμετωπίσουν μια σύμπτωση των επιπέδων ανάπτυξης και παραγωγικότητας με τις άλλες ανεπτυγμένες βιομηχανικά χώρες, τη μείωση του εμπορικού τους πλεονάσματος, το ανερχόμενο έλλειμμα των λογαριασμών κεφαλαίου, την αύθηση της ρευστότητας και την ανάπτυξη της αγοράς των λεγόμενων ευρωδολαρίων, που «μετασχημάτισαν» το δολάριο σε υπερτιμημένο νόμισμα.⁶ Εξαιρετικό το κόστος λοιπόν για τις ΗΠΑ να διατηρήσουν το δολάριο σαν άγκυρα για τη διεθνή κυκλοφορία.

Το 1971 οι ΗΠΑ απεξαρτούν το δολάριο από τον χρυσό και επιβάλλουν δασμούς σε επιλεγμένες εισαγωγές, πράξεις που σηματοδοτούν και το εμφατικό τέλος του συστήματος BW.

Από το 1973 το σοκ του πετρελαίου δημιουργήσε μια εκτεταμένη ανισορροπία του ισοζυγίου πληρωμών και δεν ήταν μόνο οι ΗΠΑ που αναζητούσαν επείγοντως κεφάλαια για να χρηματοδοτήσουν το εμπορικό έλλειμμά τους, τέτοια που το IMF δεν μπορούσε να προμηθεύσει: ήταν μια από τις ενισχυτικές αιτίες προοδευτικής απόσυρσης των περιορισμών στην κίνηση των κεφαλαίων που είχε επιβάλει η Αμερική την δεκ. '60. «Δεδομένου του μεγεθυνόμενου εμπορικού ελλείμματος και της αύξησης του εθνικού χρέους, οι ΗΠΑ

4. Βλ. σκεπκά Thompson H. 1997.

5. Μια αξιοπρόσεκτη ερμηνεία για την αποδιοργάνωση του «χρυσού μεταπολεμικού αιώνας» του καπιταλισμού δίνει ο Arsen D.D. 1991, με έμφαση σε δύο χαρακτηριστικά: Τον ενδοκαπιταλιστικό ανταγωνισμό - άμλλα μεταξύ των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών κρατών και τις εντάσεις ανάμεσα στο παραγωγικό - βιομηχανικό και το χρηματιστικό κεφάλαιο, τα οποία επωάσθηκαν κατά την διάρκεια του «χρυσού αιώνας».

6. Η παγκόσμια οικονομία παρουσιάζεται με αποπληθωριστική προδιάθεση όταν η αξία των εισαγωγών είναι ίση με αυτή των εξαγωγών και τα εμπορικά πλεονάσματα μιας χώρας είναι ελλείμματα σε άλλες. Κατά συνέπεια, η υπόθεση ότι η ελλειμματική χώρα αποπληθωρίζει και το πλεόνασμα των άλλων εξαφανίζεται, είναι η έναρξη μιας σπειροειδούς κινήσεως συνεχών αποπληθωριστικών κινήσεων σε όλο το σύστημα.

Όταν όμως μια χώρα είναι αρκετά ισχυρή να αντέξει ένα μακροπρόθεσμο (σκεπτικά διαρκές) έλλειμμα ισοζυγίου πληρωμών, τότε το υπόλοιπο του κόσμου θα παίρει ενός πλεονάσματος και θα υπάρχει χώρος ανάπτυξης χωρίς κινδύνους ισοζυγίου πληρωμών. Η προϋπόθεση είναι, η ηγεμονεύουσα το σύστημα χώρα (ρόλο που έπαιζαν η Βρετανία στην περίοδο του κανόνα χρυσού και οι ΗΠΑ στην περίοδο BW) να έχει ένα τουλάχιστο τομέα που θα δημιουργεί σταθερό εμπορικό πλεόνασμα και θα επιθυμεί να δανείζει και να επενδύει στο εξωτερικό ένα ποσό μεγαλύτερο του εμπορικού της πλεονάσματος. Τότε οι σταθερές ισοημίες δεμένες στην κεντρική κυκλοφορία προσφέρουν σταθερότητα και είναι έτσι συσχετισμένες που δημιουργούν υπερβάλλουσα ζήτηση για την τελευταία. Η παγκόσμια ζήτηση για τα προϊόντα της ηγεμονεύουσας χώρας βοηθά στην διατήρηση αυτής της κατάστασης. Στη συνέχεια όμως, η διαδικασία που είδαμε στην προηγούμενη υποσημείωση (τομεακός ανταγωνισμός, σύμπτωση επιπέδων ανάπτυξης), καθιστά την κεντρική κυκλοφορία διολισθαίνουσα προς την υπερπροσφορά (για τον παραπάνω προβληματισμό, βλ. Arsen D. D. 1991).

είχαν τώρα ένα πολύ καθαρό ενδιαφέρον για τη βελτίωση της επιτυχίας τους στο διεθνές κεφάλαιο, και το 1974 η αμερικανική κυβέρνηση άρχισε να αποκλιμακώνει τους ελέγχους κεφαλαίου που είχε επιβάλει τη δεκ. του '60. Ακόμη και αν ο συνδυασμός των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών και των υψηλών επιπέδων εξάρτησης από το εξωτερικό κεφάλαιο ήταν ανυπερθέτως τα κινούντα αίτια προς ένα ασθενές δολάριο, οι ΗΠΑ είχαν ένα μοναδικό χώρο για ευελιξία: το μέγεθος τη αμερικανικής οικονομίας και η ικανότητά της για σχετική αυτάρκεια, εδήλωνε πως οι ΗΠΑ θα μπορούσαν να προστατευθούν από τις τυπικές πληθωριστικές συνέπειες της υποτίμησης. Επιπλέον, επειδή οι ΗΠΑ μπορούσαν να δανειστούν χρήμα σε δολάρια, ένεκα της θέσης του ως η κύρια διεθνής κυκλοφορία, η αμερικανική κυβέρνηση θα ήταν σε θέση να επηρεάσει την αξία της ωφελής της». (Thompson H. 1997, σ.101-102).

Η κρίση των σχέσεων παραγωγής και η αύξηση της οργανικής συνθέσεως του κεφαλαίου εκδηλώνεται στη ρευστότητα του τελευταίου, την απότομη αλλαγή μεταξύ παραγωγικής εγκατεστημένης τρόπον τινά στο χώρο, και χρηματικής, ταχέως μετακινούμενης στους χώρους υψηλής κερδοφορίας μορφής.

Στην απελευθέρωση των περιορισμών στις κινήσεις κεφαλαίου,⁷ ακολούθησαν αναγκαστικά και άλλες χώρες (η Βρετανία αμέσως μετά, η Ιαπωνία το 1980, η Δ. Γερμανία το 1981 και ακολούθησαν και άλλες χώρες), ώστε να αποφύγουν το μειονέκτημα στην προσέλκυση των διεθνών κεφαλαίων μια και οι ΗΠΑ δεν ήταν η μόνη χώρα με προβλήματα ισοζυγίου πληρωμών.

Στη σύνοδο των G5 (1979) στο Τόκιο αποφασίζεται ότι προτεραιότητα αποτελεί η καταπολέμηση του πληθωρισμού που στη διάρκεια της δεκ. '70 είχε πάρει την επίμονη μορφή του στασιμοπληθωρισμού. Αυτό σηματοδοτεί και την εγκατάλειψη των φορντικών συμβιβασμών και των κεϋνσιανών πρακτικών της ισορροπίας - διαιτησίας ανάμεσα στην πλήρη απασχόληση και τη σταθερότητα των τιμών. Η αντιστροφή είναι τώρα προφανής: ο αποπληθωρισμός είναι συμπληρωματικός πλέον με την επιδίωξη της πλήρους απασχόλησης υπό την έννοια ότι η μείωση της ανεργίας θεωρείται ότι απορρέει από την σταθεροποίηση των τιμών, υπονοώντας σαφώς την σχετικοποίηση της τιμής της εργασίας.⁸

Ο κανόνας της κυμαινόμενης ισοτιμίας του δολαρίου, που βρίσκεται σε ισχύ την περίοδο 1973-1984,⁹ στηρίζεται στις βραχυχρόνιες ήπιες διακυμάνσεις των άλλων νομισμάτων ως προς το δολάριο χωρίς την υποχρέωση μιας σταθερής ισοτιμίας ή μακροχρόνιας συναλλαγματικής σταθερότητας, και την ελεύθερη κυκλοφοριακή μετατρεψιμότητα για τους

7. Η «προετοιμασία» της απελευθέρωσης έχει γίνει από πολύ ενωρίτερα, όπως ανιχνεύεται στο σύνολο του κειμένου που προηγείται. Ο Chesnais (1996) δίνει περιληπτικά τα τρία επίπεδα ανάδυσης των παγκοσμιοποιημένων χρηματιστηριακών αγορών:

1960-1979, έμμεση χρηματιστηριακή διεθνοποίηση με τα εθνικά συναγίσματα απομονωμένα.

1980-1985, ταυτόχρονα πέρασμα στις αγορές και αλληλοσυσχετισμός των εθνικών συστημάτων από τη χρηματιστηριακή απελευθέρωση.

1986-1995, αποκορύφωση της αλληλοσυσχέτισης και ενσωμάτωση των «αναδυόμενων αγορών» του τρίτου κόσμου.

8. Βλ. σχεπικά Pléhon D. 1996.

9. Ακολούθησαν και οι συμφωνίες διαμεσολάβησης Plaza-Louvre 1985-1992 και μια τάση για ανανεωμένη οικουμενική διακύμανση των ισοτιμιών 1993, που ενισχύουν το πνεύμα της ελεύθερης διακύμανσης μέσα και από την υποχρέωση των ΗΠΑ για τη δημιουργία συναλλαγματικών αποθεμάτων στα δύο αλλά κύρια νομίσματα (McKinnon R. I. 1993, Hirst P. - Thompson G. 1996, Brunhoff S. De, 1996).

τρεχούμενους λογαριασμούς, με ελαχιστοποίηση των περιορισμών που παρέμεναν στην κίνηση των κεφαλαίων. Το δολάριο συνεχίζει να χρησιμοποιείται ως διαμεσολαβούσα κυκλοφορία (εκτός από μερικές ενδοευρωπαϊκές ανταλλαγές για τη σταθεροποίηση των ευρωπαϊκών συναλλαγματικών ισοτιμιών, εξάλλου το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα τίθεται σε λειτουργία μέσα σε αυτή την περίοδο [1979]) και η διατήρηση των επίσημων συναλλαγματικών αποθεμάτων γίνεται κυρίως σε ομόλογα της αμερικανικής κυβέρνησης.

Όσον αφορά τις ΗΠΑ, παραμένουν παθητικές στις εξωτερικές ανταλλαγές: ελεύθερο εμπόριο χωρίς στόχους ισοζυγίου πληρωμών και συναλλαγματικών ισοτιμιών και χωρίς να διατηρούν σημαντικά συναλλαγματικά αποθέματα. Κρατούν τις κεφαλαιακές τους αγορές ανοικτές σε κυβερνήσεις και ιδιώτες και επιδιώκουν νομισματικές πολιτικές ανεξάρτητες από την αξία της συναλλαγματικής ισοτιμίας του δολαρίου και από το συντελεστή αύξησης χρήματος στις άλλες βιομηχανικές χώρες, χωρίς να προσπαθούν να αγκυρώσουν κάποιο κοινό επίπεδο τιμών.

«Καθώς το δολάριο αδυνάτισε (1971-1980), υποδηλώνοντας μια ενδυνάμωση των άλλων έναντί του, η προσφορά χρήματος των άλλων χωρών μεγάλωσε. Η παθητικότητα των ΗΠΑ σήμαινε ότι αυτό δεν ακυρωνόταν με μια μείωση της δικής της προσφοράς χρήματος. Προκλήθηκε πληθωρισμός. Όταν το δολάριο απρόσμενα ισχυροποιήθηκε μετά το 1980 (υψηλά επιτόκια για να υποστηριχθεί το διευρυνόμενο έλλειμμα), η ρύθμιση επήλθε με τη μορφή ενός τρομερού αποπληθωρισμού και το παγκόσμιο προϊόν απότομα περιορίστηκε (συγχρονισμός του επιχειρηματικού κύκλου, παγκόσμια οικονομία σε σχέσεις πληρέστερης ολοκλήρωσης). Η πολιτική των κυμαινόμενων ισοτιμιών που σχεδιάστηκε για αύξηση της συναλλαγματικής και νομισματικής αυτονομίας είχε τα ακριβώς αντίθετα αποτελέσματα». (Hirst P. - Thompson G. 1996, σ.47).

Η έλευση των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών συνδυασμένη με τη χρηματιστική απελευθέρωση, χτυπούσε τον τρόπο δραστηριοποίησης του μεταπολεμικού κράτους στην Ευρώπη. Επιφανειακώς, οι κυμαινόμενες ισοτιμίες επέτρεπαν μια αυτονομία στη συναλλαγματική πολιτική των κυβερνήσεων: μπορούσαν να επιτρέψουν την πτώση της ισοτιμίας, αποκτώντας ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, έως ότου το πληθωριστικό αποτέλεσμα να γίνει πολύ υψηλό ή αντιστρόφως, να επιβάλουν την άνοδο της νομισματικής ισοτιμίας μέχρι του σημείου το ανταγωνιστικό κόστος να είναι ακόμη υποφερτό. Αλλά αυτό για την Ευρώπη ήταν θεωρητικό, καθώς στήριζε σε μεγάλη έκταση στη νομισματική σταθερότητα τη δημιουργία και ολοκλήρωση του κοινού ευρωπαϊκού χώρου. Αυτό σήμαινε ότι τα ευρωπαϊκά κράτη είχαν μόνο να πληρώσουν σε αυξημένο κόστος μακροοικονομικό,¹⁰ ένεκα της δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής που κατευθυνόταν σε εξωτερικούς στόχους. Με σκοπό να σταματήσουν τη νομισματική αναταραχή και να σταματήσουν τις υπερατλαντικές πτήσεις των κεφαλαίων, οδηγήθηκαν σε αποπληθωριστικές νομισματικές και δημοσιονομικές πολιτικές.

«Η απελευθέρωση τελικώς θα απεδεικνυόταν ένα μέσο για τη χρηματοδότηση του ανθίζοντος κράτους πρόνοιας (ένεκα των προσφερόμενων κεφαλαίων), αλλά όσο τα κράτη αυτά έκαναν χρήση αυτού του πλεονεκτήματος, τόσο καθιστούσαν τρωτούς τους εαυ-

10. Για τον τρόπο που το κόστος των κρίσεων και της αναδιάρθρωσης κοινωνικοποιείται μέσω των διαφόρων κρατικών πολιτικών και θεσμών, είναι διαφωτιστικό το βιβλίο του Aggletta M. 1997, σχετικό με τη ρύθμιση των κρίσεων στον καπιταλισμό.

τούς τους στην αποσταθεροποίηση και την αποπληθωριστική νομισματική κερδοσκοπία στις εξωτερικές αγορές συναλλάγματος, οι οποίες τελικά απείλησαν το ίδιο το κράτος πρόνοιας». (Thompson H. 1997, σ.108).

Και δεν ήταν μόνο αυτό. Κατά τα έτη 1960-1970, ο κύριος όγκος των ροών των κεφαλαίων είχε την κατεύθυνση Βορρά - Νότου υποδηλώνοντας τη χρηματοδότηση του δομικού ελλείμματος των αναπτυσσόμενων χωρών. Από το 1974-1982, ενισχύεται αυτή η τάση κυρίως προς τις μη πετρελαιοπαραγωγούς χώρες μέσω του διεθνώς αναπτυσσόμενου τραπεζικού χώρου και με την ανακύκλωση των πετροδολαρίων. Η κρίση του χρέους (1982, 1983) (αδυναμία αποπληρωμής λόγω της αυξήσεως των επιτοκίων και της ανόδου της τιμής του δολαρίου) αυξάνει δραματικά τις υποχρεώσεις των αναπτυσσόμενων και είναι η οφθαλμοφανής αιτία μεταστροφής των ροών των κεφαλαίων. Μετά το 1982, οι διεθνείς ροές κατευθύνονται από Βορρά προς Βορράν (χρηματοδότηση του ελλείμματος και του εξωτερικού χρέους των ΗΠΑ), συναντώνται με και προκαλούν την ανάπτυξη των άμεσων αγορών χρηματοδότησης, χωρίς μεσολαβήσεις υποχρεωτικά των τραπεζών.¹¹ «Αντιθέτως με αυτό που συχνά ελέγετο, η χρηματιστική παγκοσμιοποίηση δεν έθεσε ποτέ τέλος στην «οικονομία» του χρέους, για την οποία έγινε τόσος λόγος μετά το 1975. Διαφοροποιώντας τα χρηματιστικά εργαλεία, προσέδωσε σε αυτή την οικονομία ένα μέγεθος άνευ προηγουμένου» (Chesnais F. 1998, σ.19).¹²

Μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο, ο διεθνής καταμερισμός εργασίας είναι αποτέλεσμα αλληλεξαρτώμενων προϋποθέσεων των πραγματικών πεδίων που διαγράψαμε ευκρινώς ή αφήσαμε να εννοηθούν με όσα προηγήθηκαν. Θα κάνουμε μια περιληπτική τελική αναφορά, για να συνδεθούμε με όσα αρχικά εκθέσαμε, γιατί ο κυρίως τρόπος που επιλάμε να τα παρουσιάσουμε ενέχει τον κίνδυνο της απομάκρυνσης από την σφαίρα της πραγματικής οικονομίας:

α. Παραγωγή και κυκλοφορία

Από το Β' Παγκόσμιο πόλεμο και έπειτα αυξάνεται η συγκέντρωση και η συγκεντροποίηση τόσο στο βιομηχανικό όσο και στο χρηματιστικό κεφάλαιο, με τις πολιτικές και τις επιδιώξεις τους άλλοτε συγγενείς και άλλοτε ανταγωνιστικές.

Ο σχηματισμός του χρηματιστικού κεφαλαίου και η ανάπτυξη του πιστωτικού συστήματος βοηθούν στη διεύρυνση και επέκταση της αναπαραγωγής. Σε αυτή την περίοδο έχουμε τη θεαματική επέκταση των μέσων (τράπεζες, φορολογικοί παράδεισοι, συστήματα πιστωτικών καρτών, χρηματιστηριακές αγορές) που συμβάλλουν στην αύξηση της αλληλοσυσχέτισης των κρατών. Το χρηματιστικό κεφάλαιο γίνεται το ίδιο σημαντικό με το εμπορικό και το παραγωγικό και στην πρόσφατη περίοδο αναπτύσσεται θεαματικά το εμπόριο του χρήματος. Η σταδιακή ηγεμονία της κυκλοφορίας επί της παραγωγής παραμένει ένα ερώτημα προς διευκρίνιση. Ομοίως και αυτό του χώρου παραγωγής της υπεραξίας.

Η συνεπόμενη διεθνοποίηση της κυκλοφορίας και της παραγωγής μέσω της διεθνοποίησης των αντίστοιχων κυκλωμάτων που αναλογούν στις μορφές που παίρνει η κεφα-

11. Βλ. σχετικά Phillon D. 1996, σ.110-111.

12. Βλ. Brunhoff S. 1996, για μια κριτική στις θέσεις που αναπτύσσονται από το 1953 ακόμη από τον M. Friedman, σχετικά με τις κυμαινόμενες ισοτιμίες ως μέσο αριστοποίησης των κατανομών κεφαλαίου.

λαιοακή αξία τη βοήθεια των διεθνικών εταιρειών, οδηγεί στην πληρέστερη ολοκλήρωση του τρόπου παραγωγής σε οικουμενική κλίμακα.¹³

Β. Πολιτικές σχέσεις και οικονομία

Το πολιτικό και οικονομικό σύστημα που αναπτύσσεται στον καπιταλιστικό κόσμο κυρίως μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο βρίσκεται σε ένα περιβάλλον που:

Λαμβάνει χώρα μια ταχύτατη ανάπτυξη και μια εντυπωσιακή συσσώρευση κεφαλαίου.¹⁴

Τα σοσιαλιστικά κοινωνικά κινήματα αποκτούν δύναμη και ένα μεγάλο μέρος του κόσμου κυβερνάται από άλλο σύστημα.

Η ικανότητα των μονοπωλίων και του κράτους¹⁵ να ελέγχουν την οικονομία ενισχύεται.

Οι εργατικές ενώσεις γίνονται πολύ ισχυρότερες και πιο αποτελεσματικές.

Η παραγωγή διεθνοποιείται και το κράτος επηρεάζει την κοινωνική ζήτηση.

Η θεαματική άνοδος της πίστης, των διεθνών δανείων και των χρεών, είναι στην ημερήσια διάταξη.

γ. Θεσμοί, κράτος και οικονομία

Η θεσμική δομή των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών οικονομιών τρεις δεκαετίες μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, είναι αυτή του «κράτους πρόνοιας»: διατήρηση σε σχετικά υψηλά επίπεδα της απασχόλησης με μέσο την κεϋνσιανής έμπνευσης ρύθμιση της συνολικής ζήτησης, δημόσιες δαπάνες για την αποζημίωση των ανέργων, εκτεταμένο δημόσιο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Γενικότερα, ένας ρόλος του κράτους αγοραστή και αναδιανεμητή αγαθών και υπηρεσιών και ρυθμιστή ανάμεσα στην επιχείρηση και την αγορά εργασίας.

Από τα μέσα της δεκαετίας του '60 εμφανίζονται τα πρώτα σημάδια μιας ανερχόμενης αστάθειας που εκδηλώνεται με την αύξηση της οργανικής συνθέσεως του κεφαλαίου. Η επένδυση στην παραγωγή γίνεται λιγότερο σίγουρος τρόπος επέκτασης του κεφαλαίου. Η σωτηρία του βρίσκεται στη μετατροπή του σε χρηματική μορφή και τη μετακίνηση, στην επιδίωξη του για την άρθρωση μιας καινούριας επικερδέστερης σχέσης εκμετάλλευσης. Αντί να ενσωματώνεται (παραγωγικό κεφάλαιο), αναζητά την σε βραχύ χρόνο επέκτασή του, καμιά φορά και χωρίς νέες παραγωγικές συνάψεις καθώς η αβεβαιότητα είναι μεγάλη. Η κρίση των σχέσεων παραγωγής εκδηλώνεται στη ρευστότητα του κεφαλαίου: την απότομη αλλαγή στη σχέση παραγωγικού κεφαλαίου και κεφαλαίου με τη μορφή χρήματος. «Οι δυσκολίες της παραγωγής εκφράζονται οι ίδιες μέσω μια αυξήσεως και της προσφοράς χρήματος - καθώς το προηγούμενως παραγωγικό κεφάλαιο έχει μετατραπεί σε χρήμα και προσφέρει τον εαυτό του για δάνεια - και στη ζήτηση χρήματος, καθώς το κεφάλαιο που παραμένει στην παραγωγή προσπαθεί να υπερκεράσει τις δυ-

13. Για τη συγκέντρωση και συγκεντροποίηση, βλ. Arsen D. D., 1991, για το χρηματιστικό κεφάλαιο, βλ. Marshall D. D. 1996, για τη διεθνοποίηση κυκλοφορίας και της παραγωγής, βλ. Chypher J.M., 1979, Bina C. - Yaghmalan B., 1990.

14. Βλ. σχεπικά Weisskopf, 1991.

15. Σύμφωνα με τον Mialle (1983), κράτος και μονοπώλια είναι δύο όψεις του κεφαλαίου που εννοείται πάντα ως κοινωνική σχέση. Αυτή η σχέση εκφράζεται με όρους οικονομικούς και πολιτικούς, οι οποίοι έχουν αυτονομία ως προς τις μορφές και τη λειτουργία τους όχι όμως και ως προς τη φύση τους. Αυτή η παρατήρηση θα μας φανεί χρήσιμη στην εξέταση των αλληπάλληλων μετασχηματισμών του κεφαλαίου και των επιδράσεών τους στην πραγματική οικονομία και τις πολιτικές του κράτους.

σκολίες μέσω του δανεισμού, και τα κράτη προσπαθούν να συμβιβάσουν τις κοινωνικές εντάσεις αυξάνοντας τα χρέη τους» (Holloway J. 1990, σ.41).

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, νέα παγκόσμια ύφεση παρατηρείται από τα μέσα της δεκαετίας του '70 και έπειτα, με πτώση των ρυθμών ανάπτυξης και στασιμοληθωρισμού, αναποτελεσματική συνολική ζήτηση και κρίση του κράτους¹⁶ που εκδηλώνεται στο δημόσιο χρέος.

Στο εντελώς πρόσφατο παρελθόν (δεκαετία του '80 και ύστερα), παρουσιάζεται μια έντονη τάση μετριασμού της αποεμπορευματοποίησης και μετάβασης σε ένα ευνοιοκρατικό καθεστώς νόθης εμπορευματοποίησης του χρηματιστικού κεφαλαίου¹⁷ υπό την έννοια της διευκόλυνσης της κίνησής του στους χώρους που απολαμβάνει μεγαλύτερης αμοιβής: «Γεννημένη από τη «συντηρητική επανάσταση», Αμερικανική και Βρετανική, των αρχών της δεκαετίας του '80, η χρηματιστική παγκοσμιοποίηση αυτονόμησε τη χρηματιστική σφαίρα, η οποία καθυπόταξε την πραγματική οικονομία στη λογική της. Η δυσκολία επικοινωνίας ανάμεσα στο βασίλειο των νομισματικών συμβόλων και της πραγματικής οικονομίας, στην οποία θεωρείται ότι αναφέρονται, δεν ήταν ποτέ τόσο μεγάλη στη σύγχρονη ιστορία, συμπεριλαμβανομένων και των ετών του '20 (Golub Ph. S. 1998). Ριζικό νεωτερισμό αποτελούν οι παγκοσμιοποιημένες χρηματιστηριακές αγορές χωρίς υπερκείμενους κανόνες και η κατακόρυφη αύξηση των διεθνών ροών του κεφαλαίου.¹⁸

Οι γενικές τάσεις, θεσμικές και οικονομικές που φάνηκε να επιτάχυνε όλη η προαναφερόμενη διαδικασία ήταν επιγραμματικά: Η θεαματική επέκταση του διεθνούς εμπορίου και των επενδύσεων, ομού με την απελευθέρωση των αγορών κεφαλαίων και τη διεθνή κερδοσκοπία. Η δημιουργία περιφερειακών ενώσεων τύπου ΕΕ, NAFTA, APEC κτλ, μαζί με τις συμφωνίες τύπου GATT. Καθώς και την οικονομική και νομισματική απελευθέρωση σε αναπτυσσόμενες αγορές με τις συνακόλουθες ροές κεφαλαίων και την εντυπωσιακή αύξηση της άμεσης ξένης επένδυσης αλλά και της κερδοσκοπίας σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες.

16. Το κράτος εμφανίζεται να έχει διογκωθεί υπερβολικά. Αφού επετέλεσε τη λειτουργία του για τη διέξοδο από την κρίση του '70, ασφυκτιά κάτω από τις νέες συνθήκες και από το πλήθος των απαιτήσεων για περιορισμό της παρέμβασης και μεγαλύτερη ελαστικότητα μέσω της αγοράς (Pereira L.C.B. 1993).

17. Η γρήγορη ανάπτυξη και ολοκλήρωση της διεθνούς αγοράς χρήματος της δεκαετίας του '70 και '80, καθώς και η διευκόλυνση της κίνησής του από την τεχνολογία, καταφέρουν δραστικές μεταιροπές στην οργάνωση του εθνικού κράτους. Τα κράτη συναγωνίζονται για την προσέλκυση των κεφαλαίων που επενδύονται βραχυχρονίως, άρα βρίσκονται υπό την συνεχή πίεση της διατήρησης των όρων προσέλκυσης. Αυτός ο ανταγωνισμός προσφοράς προς τη συσσώρευση, είναι που μας κάνει να μιλάμε για «νόθη» εμπορευματοποίηση.

18. Εντυπωσιακά τεκμηριωμένες επιφυλάξεις εκφράζονται από τον Gordon 1988, τις οποίες πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπόψη όταν αναφερόμαστε αβασάνιστα στα «προφανή» της παγκοσμιοποίησης της νέας διεθνούς διαίρεσης της εργασίας και της διεθνοποίησης της παραγωγής. Το π γίνεται δηλαδή με την αποκέντρωση του παραγωγικού κεφαλαίου, τις επενδύσεις των διεθνικών εταιρειών, τη γρήγορη διεθνοποίηση του χρηματιστικού κεφαλαίου και τη σχετικότητα της κρατικής αποτελεσματικότητας, θα το διαπιστώσουμε μέσω της διπλής κίνησης αμφίπλευρης ανταγωνιστικής ενότητας που εκδηλώνεται ως επιθυμία ελευθερίας κινήσεως του κεφαλαίου σε μια απορρυθμισμένη αγορά από τη μια, και από την άλλη στην αναζήτηση της θεσμικής, πολιτικής και οικονομικής ασφάλειας για την προστασία των επενδύσεων και των όρων διευκόλυνσης των ροών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ Κωνστ., ΓΕ (2005), Θεσμικό πλαίσιο περιφερειακής ανάπτυξης. Τόμοι Α, Β, Γ. Αθήναι.
- ADDA J. (1996), La modalisation de l' économie 1. Genèse, 2. Problèmes. Paris, La découverte.
- AGLIETTA M. (1997), Régulation et crises du capitalisme, Paris, Editions Odile Jacob.
- (1997), Macro-économie internationale, Paris, Montchretien.
- (2000), Share holder value and corporate governance: some tricky questions, *Economy and Society*, 29, 1, p. 146-159.
- (1997), Le nouveau système-monde (entretien), *Le débat*, 97, p. 4-19.
- ARSEN D.D. (1991), International and Domestic Forces in the Postwar Golden Age, *Review of Radical Political Economics*, 23, (1&2), p. 1-11.
- BARR N. (1992), Economic Theory and the Welfare State: A survey and Interpretation, *Journal of Economic Literature*, XXX (June), p. 741-803.
- BINA C. - YAGHMAIAN B. (1990), Post-war Global Accumulation and the Transnationalization of Capital, *Review of Radical Political Economics*, 22, 1, p.78-97.
- BLOCK F. (1994), The Roles of the State in the Economy, *The Handbook of Economic Sociology*, SMELSER N. J - SWENDBERG R. (ed.), Princeton, Princeton University Press.
- BOLTANSKI L. - CHIAPELLO E. (1999), Le nouvel esprit du capitalisme, Paris, Gallimard.
- BOYER R. (1997), Quatre modèles de capitalisme, *Le Monde*, «Dossier et Documents», 257, p.2.
- (2000), Is a finance-led growth regime a viable alternative to Fordism? A preliminary analysis, *Economy and Society*, 29, 1, p.111-145.
- BRYAN D. (1992), International Accumulation and the Contradictions of National Monetary Policy, *Science & Society*, 56, 3, p.324-352.
- BRYNHOF S. de, (1996), L' instabilité monétaire internationale, *La modalisation financière. Genèse, cout et enjeux*, CHESNAIS F. (sous la direction de), p.33-58, Paris, Syros.
- CESARANO F. (1999), Monetary Systems and Monetary Theory, *Kredit und Kapital*, 2, p.192-208.
- CHESNAIS F. (1996), (coord.), *La modalisation financière. Genèse, cout et enjeux*, Paris, Syros.
- (1997), *La modalisation du capital*, Paris, Syros.
- (1998), *La face financière d' une crise de surproduction. Le moae diplomatique*, Fevrier, p.18-19.
- CHOSSUDOVSKY M. (1997), Une frinisie speculative qui ibranle les iconomies rielles, *Le Monde Diplomatique*, Decimbre, p.12-13.
- CYPHER J. M. (1979), The Internalization of Capital and The Transformation of Social Formations: A Critique of the Monthly Review School, *The Review of Radical Political Economics*, 11, 4, p.33-49.
- COEN E. (1998), *Modalisation et souveraineté écomomique*, *Le débat*, p.21-32.
- COEURDETAY R. - QUELIN B. (1997), L' iconomie des couts de transaction. Un bilan des itudes empiriques sur l' integration vertical, *Revue d' iconomie politique*, 2, p.145-182.
- ΔΕΛΗΘΕΟΥ Β. (1996), Το νομικό καθεστώς προστασίας ξένων κεφαλαίων και επενδύσεων αναπτυξιακού χαρακτήρα στην Ελλάδα. Αθήνα.
- DELHOMMAIS P. A. (1997), Nos gouvernants sous le regard de financiers, *Le Monde*, «Dossier et Document», No 258.
- DREZE J. - ARROW K. κ.ά. (1994), Report of the IEA Committee on a New School of Economics and Economic Development (SEED) in the Third World, *Journal of Public Economics*, 55, p.1-18.
- DUNNING J.H. (1993), *The globalization of business*, London, Routledge.
- FISHLOW A. (1994), Economic Development in 1990's, *World Development*, 22, 12, p.1825-1832.
- FREY B. (1988) *Explaining the Growth of Government. International Perspectives*, Explaining the Growth of Government, Elsevier Sience Publishers B. Y, p.21-28.
- GAILLARD J. M. (1997), Une acciliration du capitalisme, *Le Monde*, «Dossier & Documents» (Octobre), p.1.
- GALBRAITH J. (1994), *The World Economy Since the Wars*. London, Sinclair-Stevenson.

- (1993), Οικονομική ευφορία, Αθήνα, Νέα Σύνορα.
- GARRET G. (1995), Capital mobility, trade, and the domestic politics of economic policy, International Organization, 49, 4, p.657-87.
- LANGE P. (1995), Internationalization, institutions, and political change, International Organization, 49, 4, p.627-656.
- GEREFFI G. (1994), The International Economy and Economic Development, The Handbook of Economic Sociology, SMELSER N. J. SWENDBERG R. (ed.), Princeton, Princeton University Press.
- GHERARDI S. (1997), Irrisistible Modialisation, Le Monde, «Dossier & Documents» (Οκτubre), p.3.
- GIDDY H. I. (1996), Παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές, μετ. Κουφόπουλος Κ. Αθήνα, Παπαζήσης.
- GOLDEN R. J. (1996), Economics and National Strategy: Convergence, Global Networks, Cooperative Competition, New Forces in the World Economy, BRAD ROBERTS (ed.), Cambridge, The MIT Press.
- GOLUB PH. S. (1998), Un tournant dans l'histoire de la globalisation, Le Monde Diplomatique (Janvier), p.18-19.
- GORDON D. (1988), The Global Economy: New Edifice Or Crumbling Foundations? New Left Review, 168, p.24-64.
- GRAHAM A. - SELDON A. (1990), Government and Economies in the Post War World, London, Routledge.
- GREGORIO J. - GUIDOTTI P. (1995), Financial Development and Economic Growth, World Development, 23, 3, p.433-448.
- GUILLE M. (1996), Canal du credit: le role des asymitries dans l' information, Revue d'iconomie politique, 106, 4, p.617-636.
- GUTTMAN R. Les mutations du capital financier, στο La modialisation financière. Genèse, cout et enjeux, CHESNAIS F. (sous la direction de), p.59-96. Paris, Syros.
- HAUSMAN D. (1981), Capital, Profits, and Prices. An Essay in the Philosophy of Economics, N.Y. Coloumbia University Press.
- HIRSCH J. (1997), Globalization of Capital, Nation - States and Democracy, Studies in Political Economy, 54, Fall, p.39-58.
- HIRST P. - THOMSON G. (1992), The Problem of Globalization: International Economic Relations, National Economic Management and the Fromation of Trading Blocs, Economy and Society, 21, 4, p.357-396.
- (1995), Globalization and the Future of Nation State, Economy and Society, 24, 3, p.408-442.
- (1996), Globalization in Question, Cambridge, Polity Press.
- HOLLOWAY J. (1990), Global Capital and the National State, Capital & Class, 52, p.23-49.
- (1992), Capital Moves, Capital & Class, 57, p.137-144.
- KARDM N. (1993), Development Approaches and the Role of Policy Advocacy: The Case of World Bank, World Development, 21, 11, p.1773-1786.
- KAVAJIT S. (1999), The Globalisation of Finance, ZED Books Ltd.
- KENEN P. (ed.), (1994), Managing the World Economy, Institute for International Economics.
- LATOUCHE S. (1998), Le dangers du marché planétaire, Paris, Presses de sciences po.
- LAVIGNE A. - POLLIN J. P. (1997), Les thiorie de la monnaie, Paris, La Dicouvert.
- LAVIGNE A. - VILLIEU P. (1996), La politique monitaire: nouneaux injeux, nouveaux dibats?, Revue d' iconomie politique, 106, 4, p.491-570.
- LAWRENCE H. W. (1999), The theory of Monetary Institutions, Oxford, Blakwell.
- LAZONICK W. - O' SALLIVAN M. (2000), Maximazing shareholder value: a new ideology for corporate governance, Economy and Society, 29, 1, p.13-35.
- LELART M. (1998), Le system monétaire international, Paris, La Découvert.
- LEVY H. - SARNAT M. (1999), Capital Investment & Financial Decisions, Prentice Hall.
- LIM D. (1994), Explaining the Growth Performances of Asian Developing Economies, Economic Development and Cultural Change, 42, 4, p.829-844.
- MANN M. (1995), Etat nation: mort ou transfiguration? L' Europe et le monde, Le débat, 84, p.49-69.

- MANTEL E. (1980), Η τελευταία οικονομική κρίση, Αθήνα, Οδυσσέας.
- MANDEL E. (1972), Late capitalism, Paris, Verso.
- (1997), Le troisième âge du capitalisme, Paris, Les éditions de la passion.
- MARSHALL D. (1996), Understanding Late - Twentieth - Century Capitalism, Government and Opposition, 31, 2, p.193-215.
- McKINNON R. I. (1993), The Rules of the Game: International Money In Historical Perspective, Journal of Economic Literature, XXXI, March, p.1-44.
- MENARD C. (1989), Les organisation en iconomie de marchi, Revue d' économie politique, 6, p.771-796.
- MAILLÉ M. (1983), Το κράτος του δικαίου, μετ. Παπαγιαννάκη Μ. Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής.
- MICHALET A. CH. (1998), Le capitalisme mondial, Paris, Quadrige/PUF.
- MOLINERO J.M.S. (2000), The origins of the State: From Peciprocity to Coercive Power, Constitutional Political Economics, 11, p.231-253.
- MOORE M. - HAMALAI L. (1993), Economic Liberalization, Political Pluralism and Business Associations in Developing Countries, World Development, 21, 12, p.1895-1912.
- ΜΠΙΡΙΝΟΦ Σ. Ντε, (1983), Κράτος και κεφάλαιο, μετ. Ελεφαντής Α. Αθήνα, Θεμέλιο.
- MYLES. L. (1988), Decline or Impasse? The Current State of the Welfare State, Studies in Political Economy, 26, p.73-107.
- PALLEY I. TH. (1999), Conflict, Distribution, and Finance in Alternative Macroeconomic Traditions, Review of Radical Political Economics, 31, 4, p.102-132.
- PEREIRA L.C.B. (1993), Economic Peforms and Cycles of State Intervention, World Development, 21, 8, p.1337-1353.
- PHILION S. (1998), Bridging the Gap between New Social Movement Theory and Class, Pethinking MARXISM, 10, 4, p.79-104.
- PICCIOTO S. (1990), The Internationalization of the State, Review of Radical Political Economics, 22, 1, p.28-44.
- PLIHON D. (1996), Desequilibres mondiaux et instabilité financière: la responsabilité des politiques liberales, στο La mondialisation financière. Genèse, cout et enjeux, CHESNAIS F. (sous la direction de), p.97-142, Paris, Syros.
- ROSANVALLON P. (1999), Le capitalisme utopique. Histoire de l' idie de marchi, Paris, Seuil.
- SAYER A. (1986), New Developments in Manufacturing, Capital & Class, 30, p.43-72.
- SKIDELSKY R. (1997), L' Etat sans la providence, Le débat, 95, p.106-115.
- STIGLITZ J. et al. (1989), The Economic Role of the State, Cambridge, Basil Blackwell.
- STREETEN P. (1993), Markets and States: Against Minimalism, World Development, 21, 8, p.1281-1298.
- TAIT A. (1990), IMF Advice on Fiscal Policy, Finance and Development, 27, 1, p.33-36.
- TEULON F. (1996), Le system monetaire international. Paris, Seuil.
- (1997), Le marchi de capitaux, Paris, Seuil.
- THOMPSON E. (1997), The Nation - State and International Capital Flows in Historical Perspective, Government and Opposition, 32, 1, p.84-113.
- TRIANTIS G. S. (1999), Economic Growth and Saving Theory, Kyklos, 52, 1, p.45-62.
- USUI CH. (1994), Welfare state development in a world system context: event history analysis of first social legislation among 60 countries, 1880-1960, The Comparative Political Economy of the Welfare State by JANOSKI T. - HICKS A. M. Cambridge, Cambridge University Press, p.254-277.
- WILLIAMS K. (2000), From share holder value to present day capitalism, Economy and Society, 29, 1, p.1-12.
- WEISSKOPF T.E. (1991), Marxian Crisis Theory and the Contradictions of Late Twentieth-Century Capitalism, Rethinking Marxism, 4, 4, p.70-93.
- WEISSKOPF T.E. (1991), Marxian Crisis Theory and the Contradictions of Late Twentieth-Century Capitalism, Rethinking Marxism, 4, 4, p.70-93.
- WURGLER J. (2000), Financial markets and the allocation of capital, Journal of financial economics, 58, p.187-214.
- YAGHMAIN B. (1998), Globalization and the State: The Political Economy of Global Accumulation and its Emerging Mode of Regulation, Science and Society, 62, 2, p.241-265.

Διαχείριση Ανθρώπινων Πόρων

ΕΝΑ
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟ
ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑ

Τέταρτη
Αμερικανική
Έκδοση

Τόμος Α΄

Raymond A. NOE
The Ohio State University

John R. HOLLENBECK
Michigan State University

Barry GERHART
University of Wisconsin-Madison

Patrick M. WRIGHT
Cornell University

Επιστημονική επιμέλεια:
Καθηγητής
Κωνστ. ΓΕ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Πάντειον Πανεπ. Κ.Π.Ε.,
Πανεπ. Αθηνών (Επισκ.),
Ex Ch. L., U.L.B.,
Ex Int. I.I.A.P., Paris

Μετάφραση:
Ρίτα ΚΟΛΑΪΤΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ